

SZEMLE

*Pillantás egy korszak történetébe*Görgey Guidó: *A két Görgey*

Két Görgey című
könyvet mindenek
előtt azért vettem meg,

mert 300 (háromszáz) forintért árulták, noha szép papírja, nyomtatása, kötése legalább ötször ennyibe került. Ráadásul a kiadó érdekes címet választott. Az egyik Görgey föltehetően Artúr, de ki a másik? Nem lehetnek sokan, akik Thassy Jenő emlékirataiból ismerték a szerző, Görgey Guidó nevét. Az viszont nem jutott eszembe, hogy a „másik” sem a 1848/49 híres tábornoka, hanem a szerző fivére. Vajon milyen lehet az a 2004-es megjelenésű könyv, amelyen a kiadó ekkorát „bukott”? Annak ellenére, hogy a Google szerint meglepően sokan foglalkoztak vele, írtak róla szélesebb körben olvasott lapok is.

Előre kell bocsátani, hogy Görgey Guidó írói tehetsége nem éri el barátját, Thassy Jenőét, akit a hosszú évtizedekig kenyeret adó rádiós újságírás megtanított a szerkesztés fogásaira, az elbeszélő nyelv fordultatos használatára és némi regényesítésre. Görgey Guidó emlékei valószínűleg meg sem jelenhettek volna az irodalomtörténész, Mikó Krisztina sajtó alá rendező és Steinert Ágota szerkesztető-jegyzetelő munkája nélkül. Nem rajtuk múlt, hogy a szöveg így sem mindig lebilincselő. A „másik” Görgey, István fennmaradt rövid, egyidejű naplóbejegyzései pedig – miközben erősítik a könyv hitelét – más műfaj képviselnek, mint Guidó saját élményeinek utólagos elbeszélése. Míg Thassy munkáinak jellemző eleme a tudatos törekvés az olvasó (elsődlegesen a közelmúlt történetében jártos francia és amerikai érdeklődő) várakozásainak kielégítésére, Görgey Guidóval kapcsolatban ez nem jut eszünkbe. Azzal ragadja magát a figyelmünket, hogy a más források-

HELIKON KIADÓ,
2004

ból ismert történeti közegben következetesen érvényesíti – és néha vá-

ráhozásainkkal ellentétben is vállalja – saját nézőpontját. A könyv iránti – a kiadónak nyilván csalódást okozó – érdektelenségnek az lehet az oka, hogy az emlékezés anyaga ellentmond általánosan elfogadott előítéleteknek.

A magyar történelem fontos szakaszairól a marxizmus uralomra jutása óta egyoldalú képet ad az iskola, a média és részben az irodalom is. Nagyhatású írók (Vas István, Déry) önéletrajzi munkái ugyan sokban eltértek ettől, de csak a nyolcvanas évek végétől jelenhettek meg olyan visszaemlékezések, amelyeket már nem kellett a hatalom „elvárásaihoz” igazítani. Jókora késéssel kezdődött meg annak a közös emlékezetnek teljesebbé válása, amit hitelessé csak sokféle szemlélet összegezése tehet. E nélkül ugyanis a véglegesen az idők mélyére süllyedt múlt a köztudatban egyfelől elfogult mítoszokat és legendákat, másfelől elfogult ellenmítoszokat és ellenlegendákat éltet. Az elmúlt két évtized történetírása lendületesen hozzákezdett ezek szétfoszlátásához, az egyoldalúság felszámolásához. Ebből adódott, hogy a kritikai visszhang helyett a tudományos szakirodalom hívta föl a figyelmem Thassy Jenő emlékirataira, amelyek közül leginkább a *Veszélyes vidék* (Pesti Szalon, 1997) című első kötet kapcsolódik Görgey kötetéhez.

Mind a ketten közvetlenül az I. világháború *után* születtek (1919-ben, illetve 1920-ban), a pécsi jezsuiták gimnáziumában kötöttek barátságot, majd együtt végezték el Ludovika Akadémiát, együtt avatták őket hivatásos katonatisztté, s együtt vettek részt

a nyilas rémuralommal szembeni ellenállásban. (István jogot tanult, diplomáciai szolgálatba lépett, majd utolsó állomáshelyéről nem jött haza.) Életútjuk a háború után rövid ideig még párhuzamosan futott, aztán Thassy Párizsba ment, s már csak az Amerika Hangja munkatársaként tért haza New Yorkból. (Halálhírére 2008-ban tették közzé az újságok.) Görgey Guidó – a könyvbeli életrajz szerint – 2000-ben halt meg Párizsban, de menekülése előtt még kivette részét a hazai borzalmakból.

Születésük kizárja emlékezetükből a 18-as „őszirózsás” forradalom, a vörös és fehérterror személyes élményeit. Azaz, csak kizárná, ha a baráti kapcsolat nem teszi mindkettőjük érzelmi világának lényeges elemévé az I. világháború utáni összeomlást, amelyben a zűrzavart kihasználó szerb fegyveresek lemészárolták Thassy apját és fivérét, megkínózták az őt még méhében hordó anyját. Ez a (születés előtti) végzetes sérelem óhatatlanul meghatározta a trianoni békéhez való viszonyukat, lehetetlenné tette, hogy az utókor hideg tárgyilagosságával nézzék a XX. század magyar lehetőségeit. A történelmi Magyarország képzetéhez óhatatlanul nosztalgia és a „romlás” ősi föltételezése kapcsolódott. Ahhoz – kortársaik óriási többségéhez hasonlóan – nem volt kellő képzettségük, hogy a történetek okait az előző időszakban keressék. A személyes tragédia hitelesítette a közvéleményt uraló nézetet, hogy „nemzeti tragédiát” élünk át. Mindkét fiút elsősorban édesanyjuk nevelte, s ebben apja kisebb szerepe Guidónak is átélhetővé tette az apahiány örök fájalmát, s barátja drámájában az ok és okozó meghatározását. Semmi csodálkozónivaló sincs abban, hogy fiatalságuk nagy élménye volt a „bécsi döntést” követő kassai bevonulás, s ha nem is lelkesedtek sem hazájuk kormányáért, sem a kormányzóért, e siker átmeneti jellegére bizonyára nem gondoltak. Azt se nagyon mérlegelték, hogy a magyar lakta területek visszacsatolásának minden tekintetben igazságos igénye hol húzhatna új országhatárt. Ami ma téve-

désnek látszik, egykor általános remény lehetett. Következményeire legföljebb széles látókörű, jól tájékozott államférfiak (Bethlen István, Teleki Pál) és írók (Németh László) gondoltak.

A Görgey család életében az örökölt vagyion (marxista kifejezéssel: a kizsákmányolás) már a XIX. században sem játszott jelentős szerepet: többen közülük a megélhetéséért katonáskodtak. (A futólag említett hadvezér nagybácsi, Artúr a tudományos kutatásba is belekóstolt.) Thassy Jenő ugyan földbirtokosnak született, de édesanyja gyermekkorától arra nevelte, hogy saját munkájából kell megélnie. Mindkettőjüké történelmi – ősnemes – család, akiket rokoni szálak a felső középosztályhoz kapcsolnak. A parasztság, a munkásosság, a kispolgárság élete (és minden ezekhez kapcsolódó társadalmi ellentét) jórészt kívül esik látókörükön.

A napjainkban uralkodó fölfogás szerint az „úri hagyomány” együtt jár a múltba fordulással, ezért emeljük ki közös tulajdonságként a változások iránti nyitottságukat, ami később alkalmassá tette mindkettőjüket, hogy idegen környezetben, magukra hagyottan, már nem is egészen fiatalon sikeresen boldoguljanak. Noha eszükbe sem jut, hogy származásukat ne másként, mint büszkeséggel említsék, ez semiben nem befolyásolta, hogy jelenük – tárgyilagosan fölmért – világába illeszkedjenek, és a várható jövőre készüljenek. Az a réteg, amelyet Mikszáth regények hatására dzsentrinek szokás nevezni, ha családi kapcsolatai révén tudott, igyekezett a főnemesség nemzetközi kapcsolatrendszerébe betagozódni. Életformájában pedig a „nyugati” polgárságot követte. Márai Sándor *Egy polgár vallomásai* című művében „országos nevű családból” származó Endre bátyja alakjában a tanulással, lelkiismeretes munkával, szorgalommal érvényesülő középosztálybelit rajzolja meg, aki „egyáltalában nem emlékeztetett arra a vidéki, vadászó, uraskodó hivatalnoktípusra, aki éjjeltájban fogadja el, ferbli közben, a kaszinópajtás váltóját.” Németh G. Béla Herczeg Ferenc *Emlékezéseinek* előszavában az „értelmiség”, a „középosztály” és a „szakértelmi-

[Szemle]

ség” megkülönböztetésével közelített e kérdéshez. A Görgey fiúkra és Thassy Jenőre mind a három meghatározás illik. Guidó – származása és életének fordulatai miatt – több nyelven beszélő édesanyja azonosult a magyar sorssal, de magyarul soha nem tanult meg tökéletesen. Magától értetődően követelte meg fiaitól, hogy ők is több nyelvet sajátítsanak el. Akárcsak Thassy Jenő, akit szintén ebben a szellemben nevelt erdélyi magyar „történelmi” családban született édesanyja. Ez nem csupán későbbi érvényesülését segítette elő, de fiatal koruktól kezdve tág teret nyitott érdeklődésüknek. Görgeyék a húszas, harmincas években is az egykori Monarchia világában képzelhették magukat, amikor az Adria partján nyaraltak, nem messze Fiumétól, jellegzetes olasz–horvát–szlovén–osztrák–magyar környezetében. A fiúk gondos neveltetésének része volt a megismerés nyugtalanító vágya és az a meggyőződés, hogy a tudás nem csupán hasznos, de érdekes, célt ad az életnek. Guidó és Jenő annak ellenére igyekezett jól tájékozódni a világban, hogy szülői kívánságra katonatiszti pályára léptek. Ha a hadtudományi ismeretek nem is, de más tárgyak fölkellették az érdeklődésüket. Közben részt vettek az „úri középosztály” élénk társadalmi életében, amelyből a jobb módú zsidóság egyáltalában nem volt kizárva, s amelyen belül a faji kérdést sokáig észre sem vették. Nyilván tudtak róla, hogy a „fehér tisztek” hangadó csoportja a zsidóságra hárította a vörös terror felelősségét, tudniuk kellett az egyetemisták egy részének antiszemita megnyilvánulásairól, ennek a drámai jelentőségével azonban még a nácizmus térnyerése sem szembesítette őket, csak a sárga csillag, a gettó, az elhurcolások. És amiről csak az utolsó pillanatokban szerezhettek tudomást: a megsemmisítő táborok. Az ugyanis, hogy az emberi tudás gázkamrák kivitelezésére használható, teljes ellentétben állt műveltségseményükkel.

Gyermek és ifjúkoruk rendezett világában a történelemből ismert válságok tompítva jutottak el. Mindkét családban élt a „csonka Magyarországnál” nagyobb lehetőségeket

hordozó Habsburg Birodalom visszaállíthatóságának (megvalósíthatatlan) lehetőségéből annyi, hogy a Károly király trónfoglalási kísérletét megakadályozó kormányzót hataloméhes árulónak tartásák. Álláspontjuk persze igen távol állt Horthy Miklós szociáldemokrata, radikális vagy népi ellenfelejétől, s abban a becsület nosztalgikus történelmi hagyománya volt a legfontosabb tényező. Annál ugyanis Görgey és Thassy sokkal öntudatosabb, függetlenebb, modernebb szellemiségben nőtt föl, hogy a király hazai híveinek régimódi tekintélyelvűségével azonosulhattak volna. Ha mégis, emlékeik leírásáig életük második felének „nyugati” közege megértette velük annak időszerűtlenségét. Különböztetéstörténelmi gyökereik éppen azt tudatosították, hogy bárkivel (az önmagukat társadalom fölöttinek látó nemzetközi arisztokráciával is) egyenrangúként léphetnek kapcsolatba. Egyik emlékirat sem hangsúlyozza, de mind a kettő utal rá: a rokoni, baráti, társasági szálaknak is szerepe volt abban, hogy hivatásos tisztként sem kerültek ki a frontra. Thassy ennek fő okául betegségeiből adódó orvosi kapcsolatait jelölte meg, a tüzér Görgey pedig légvédelmi beosztására hivatkozik. Mégis nehéz elképzelni, hogy a két emlékezőt csak a véletlen mentette meg a frontszolgálatról. Oda vezényelve pedig egyszerűen nem nyílt alkalmuk arra, hogy tevékenyen részt vállaljanak zsidó családok megmentéséből. (Szerb Antal elutasította a fölajánlott megszöktetést, talán a kockázatát, talán az ő kockázatukat vélte túl veszélyesnek.) Többen segítették családi-baráti körükből jól leplezett bujkálásukat, ami lehetőséget adott fegyveres ellenálló tevékenységre. (Közben a későbbi irodalom nevezetes szereplői közül Sötér Istvánnal, Karinthy Ferencsel, Boldizsár Ivánnal is kapcsolatba kerültek.) Bármilyen erős volt bennük a nácizmussal – és hazai híveivel, a nyilasokkal – szembeni ellenszenv ahhoz, hogy a kivégzett Kiss János altábornagy katonai csoportjával és a kommunista Sólyom Lászlóval együttműködhessenek, itthon kellett lenniük jó fedezékekben. Nem nézték tétlenül a borzalmakat, hanem azt tették, amit

a keresztény etika alapján (számos ismeretségi körükbe tartozó egyházi személy közreműködésével) és a műveltségükben alapvető „becsület” fogalma szerint tenniük kellett. Ahogy mindketten vallják: a maguk, az ország, a magyarság becsületéért.

Budapest ostromának borzalmairól, a bevonuló szovjet csapatok rémtetteiről sokan írtak már, de a személyes élmények hitelesítő ereje most is megragadja az olvasót. A később születetteknek nehéz elképzelni, hogyan indították meg a romokon névtelen hősök óriási lelkierővel, elszánt erőfeszítésekkel, addig nem ismert módszerekkel az életet. Görgey és Thassy többre vállalkoztak: Sólyom révén az akkori budapesti kommunista párttitkártól, Kádár Jánostól kaptak rendőrtiszti megbízást és fölszólítást, hogy lépjenek be a pártba, amelynek későbbi szerepét ekkor még nem sejtették. Annak ellenére sem, hogy bőven jöttek a hírek – sőt rémhírek – a Szovjetunióból. Csak utólag döbbsen rá, hogy a párttagság visszautasításával sorsuk megpecsételődött. (Persze a kommunista Kádár Jánost is bebörtönözték, Rajk Lászlót, Sólyom Lászlót pedig ki is végezték.) Thassy előbb döbbsen rá, hogy menekülnie kell, amit ismét betegségre hivatkozva valószínűsített meg. Görgey túl soká ittmaradt, abban a tévhitben: ha nem tesz semmit az „új rend” ellen, tisztességgel végzi a munkáját, akkor családot alapíthat, békében élhet. Tévedett, amit már a hírhedt Katonapolitikai Osztály fogságában be kellett látnia. A „horthysta tiszt” annyira be akart illeszkedni, hogy embertelen megpróbáltatások után sem fogott fegyvert ötvenhat októberében, mindössze együttérzéssel nézte a forradalom Széna téri hőseit. Nehogy ezzel – ő, a nációkkal szembeszálló – a fasiszta vesztély azonnal hirdett szolamát igazolja! Magyarzatában arra hivatkozik, hogy nem az akkori utcai harcokra képezték ki, ezért nem tudna használni. (Az ellenállás idején ez nem jutott eszébe.) Megfélemlített szemlézője volt az eseményeknek, mégis úgy ítélte meg a kádári megtorlás elején, hogy el kell hagynia az országot. Franciaországban, majd Amerikában kezdett – sikeresen – új életet.

Faludy György nagyszerű könyvéből, Böszörményi Géza és Gyarmathy Lívia lebilincselő filmjéből művészi élmény keretében sejlenek föl a recski kényszermunkatábor borzalmi. Görgey kisebb írói erővel, de – ha lehet – még megrázóbban idézi a végsőkig megalázott, ártatlan rabok embertelen megpróbáltatásait. Mintha a tábor fenntartói arra gondoltak volna, hogy az „osztályellenség” megsemmisítéséhez elég az éhség és nyomorúság. Ha Sztálinnak néhány évvel több időt ad a Teremtő, hazai ügynökei talán elérik céljukat. Beleértve azt is, hogy Recskről senki ne merjen beszélni, történelmünknek ez a szégyenfoltja örök titok maradjon. Mert ne legyen kétségünk: Recsken magyar ávosok vetkőztek ki emberi mivoltukból, és senki nem mozdult az áldozatok védelmében. A célt elérték: a tábor feloszlata után is mindenkiben megmaradt annak a tudata, hogy akár ő is nyomtalanul eltűnhet, hogy a belső karhatalom „mindent” figyel, és bármikor bárkire lecsaphat. Ez a megfélemlítés módszere, amit latinul terrornak neveznek, és ami a francia forradalom jakobinus diktatúrája óta hatalmi eszköz. Elég néhányszor brutálisan tudatosítani a törvényekkel nem fékezett erőszak gátlástalan működését, és az erre hivatott szervezet korlátlan hatalmával még sokáig számolunk. Miközben az egész társadalom tájékozódását korlátozták, a tábor teljesen elzárták a külvilágtól. A kényszermunkások legfőljebb a pártlap WC-papírnak fölaprított darabjaiból jutottak hírekhez. „Négy és fél év nagy idő egy ember életében” – írja a korábban minden iránt érdeklődő recski rab. – „Elképzelttem, hogy ha szabad leszek, és egy társaságban szóba kerül egy esemény, nem fogok tudni hozzászólni, mert fogalmam se lesz, miről van szó.”

A magyar modernizáció baloldali mítosza szerint Károlyi Mihály „őszirózsás forradalmának” nagy lehetőségét az ellenforradalom 1945-ig megakasztotta. Ekkor indult meg a (társadalmi-gazdasági) „haladásnak” az az ígéretes folyamata, amelynek az 1953-as „enyhülés”, az ötvenhat utáni „konszolidáció”, az új gazdasági mechanizmus, a nyolc-

[Szemle]

vanás évek piacositás-kísérletei, majd 1990 után a baloldali kormányok reformerei máig új és új lendületet adnak. A mítosz föltételezéseivel ellentétben a történettudomány már szembenézett azzal, hogy Károlyi rövid kísérletének (személyes képességeitől függetlenül) az I. világháború utáni összeomlás súlyos következményei nem adtak kibontakozási lehetőséget. A vörös- és fehérterrorból, valamint az ország megcsonkításából, a román és szerb csapatok rablásából, az új szervezeti formák létesítésének elkerülhetetlenségéből következő feladatokat a húszas évek közepére sikerült – úgy-ahogy – rendezni. A változások igénye azonban benne maradt a köztudatban, s a Görgey–Thassy-nemzedék megjelenésének időszakában, a harmincas évektől egyre többen készültek a változtatásokra. (A történések részletesen írnak erről.) Az ekkor képzettséget szerzett szakemberek tevékenységüket elsősorban a tudományos kutatásban, az ipari-mezőgazdasági technológia korszerűsítésében, a mindennapi életben fejtették ki. A parasztfiatalok – sokak által sürgetett – tanulásának segítésére szolgáló Györfly Kollégium alapkövének letételekor a miniszterelnök – Kállay Miklós – mondott beszédet. Ne hallgassuk el, hogy a fennálló rendszer megváltoztatását akarták elérni a nyilasok is a maguk rémtettekbe torkolló téveszméivel. A háború utáni polgári demokratikus kibontakozás lehetőségét a Szovjetunióból idetelepített erőszak-szerveknek három-négy év alatt sikerült

fölszámolni. Megvalósult a proletárdiktatúra államának teljes vezetőcseréje azzal az eredménnyel, amit az ötvenes évek párját ritkító szenvedései, általános nyomora szemléltet. Az ötvenhat után Magyarországon történekről a könyvnek már nincs érdemi mondanivalója.

Görgey Guidó emlékirata máig indulatokat keltő történeti korba világít be. Akit ez érdekel, és félre tudja tenni ilyen vagy olyan irányultságú elfogultságait, annak tanulságos olvasmány. Ismertetését hadd zárjam a szerző családjáról szóló bevezető sorokból vett idézetekkel: „Őseim – apai ágon – a Szepességéből származnak. Hogy azelőtt mit műveltek – azon kívül, hogy Szászországban éltek –, azt homály fedi. Egyes források szerint Szent László király hívta be őket az országba [...] 1092-ben szepességi birtokot adományozott” nekik. A család egyik ága Görgő faluból származik, a másiknak Toporcon volt birtoka és háza, amelynek fényképét megtalálhatjuk a kötetben. „Ha Magyarország, a történelmi Magyarország térképét nézzük, északon, a Kárpátok félkörívén egy beszögelés látható. Ettől délre, a magyar oldalon, nem messze Késmárktól fekszik őseim hajléka, Toporc. Az omladozó, magtárnak használható kastélyt körülvevő egykori park szegletében van egy kis temető, ahová azokat az elődeimet temették, akik számára már nem volt hely a falu kriptájában.”

TAXNER-TÓTH ERNŐ

„A Pokolba? De hisz épp ott vagyunk”

Rózsássy Barbara: *Pater noster*

„A jövő múltjában élünk”
– összegezték filozófiai
kampánymondatukban
mindazt, amit korunkról gondolnak a dallasi
heideggerianusok. Nagyon illene ez a mottó

STÁDIUM,
2007

Rózsássy Barbara új köte-
te elé is, melynek vala-
mennyi verse a múlthoz
való viszonyunkat boncolgatja, mint ahonnan
„valaha volt értékes önmagunk” újból feltün-

dökölhet. A jövő múltja, vagyis jelenünk valódi múltjával nem tart rokonságot, tekintetét a jövőbe szegezve olyan tárgyakkal és szellemi referenciákkal veszi körül magát, melyek rohamosan amortizálódnak, csak önfelszámoló jövőjükért léteznek. Teszi ezt korunk abban az elvakult hitben, hogy a „Paradicsom kapujában” áll, ahová már bármikor bebocsátást nyerhet – mint az „x” vagy az „y” tengelyhez egyre közelítő, ám azt el sohasem érő matematikai függvény –, holott réges-régen a Pokol jut osztályrészéül. Nem csoda hát, ha Rózsássynak a múlt, az igazi válik hangsúlyozottan értéktelített régiójává.

Úgy is írhatnám: a szabadon választott múlt. A múlt lényege hiszen éppen az, hogy adott, ám akkor, amidőn nemcsak a lírai én, de a személyiség maga is mint felkutathatatlanul esetleges egzisztenciálé létében kérdőjeleződik meg, múltunkat elméletfüggő narratívaként szokás felfogni. Ezért Rózsássynak meg kell teremtenie előbb saját múltját, magánmitológiáját ahhoz, hogy önmagát is felmutathassa. Magánmitológiája azonban nem *privát*, mert európai közös kultúrkinccsünk egyik monumentális és meghatározó irodalmi alkotását választja hozzá biztos fundamentumnak. Könyv végi esszéjében a „kollektív tudat” kiüresedéséről beszél, s a *felejtés* az egész kötetet végigkísérő fogalom, törvényszerű és romboló („nincs ösvény önmagamba visszatérnem”), mégis „egy vagyok öröktől önmagammal”: az *emlékezet* (konkrétan talán sehol sem írja le a szót) hiánya ellenére is él a drogokkal kábított emberben a költészet, mert „ha infúzióra kötve hited kell, / kitépni tűt a vénádból tanuld meg, / ágyhoz kötöz másképp e földi rendszer”.

Nem véletlenül kerül a Rózsássy az emlékezet szót, hiszen a kötet teljessége egy emlékezés folyamata, az ugyanazt – a dantei világot – ostromló versciklusok koncentrikus (hermeneutikai?) köreiből mintha egyre beljebb haladna a költői én a múltban: önmagában. A *Pater noster*; *Dante* egyszerre hódolat és kísérlet arra, hogy a múltban Dante és Beatrice, Dante és Rózsássy, valamiképpen költő és olvasó egy-

másra találjon, ami a *jelenben* – a régebbi idők sikeres művészi interakcióival szemben – elképzelhetetlen. Rokonság ez a magyar őseposzt kereső, utólag pótló magyar költőkéhez, akik szintén az identitásképző alapművet állították (volna) az elveszett mitológia helyére, hogy szilárd világgéppel paravánozzák ki műveik háttérét. Dante korát nem véli ugyanakkor áhított aranykornak a szerző, de mindenképp hiszi, hogy ha „idill” nem is, „harmónia” mégiscsak volt abban a világban, azaz – fordítom le magamnak –: ha a kiküszöbölhetetlen felejtés működésbe is lépett, a *felejtés* tényére még emlékezett a gyarló elme, ma viszont azt is feledtük, hogy volt minek kiesnie tudatunkból.

Rózsássy mitológiája többrétegű, kettős törésben láttatja magát foncsorával. Egyrészt Dante Alighieri *Isteni Színjátéka*, másrészt a Dante nevét keresztnévnek felvevő angol származású festő, Dante Gabriel Rossetti festményei – melyeket a *Divina Commedia* egyes jeleneteihez komponált – jelentik a visszaverődési felületet. Kötetének felütésében, a *Várom a jöttöd* című programadó versben deklarálja egy félig költői kérdéssel a lírai én: „Mind, ami fénylik: a múlt jelenése – vigyázza, hogy éljek?”, majd a múlt újraartikulálását a „közös énünk újraszülessen” kívánságában fejezi ki. A legfinomabban megmunkált darabok kétségtelenül az első ciklus szonettjei, melyek rögtön felvázolják az egész könyv üzenetét. Rózsássy írásművészetének alapvető stílusjegye a *mívesség*, sőt, mintha erre olykor-olykor túlzottan rá is játszana. Nemcsak a költészet, a művészet hatásának, létmódjának ellehetetlenülése feletti keserű hangot, „angyali arcunk” elvesztésének illusztrálását értem ez alatt, hanem a szigorú – többnyire időmértékes – ritmus kötöttségeinek szövegszervező erejét, valamint a megverselt festmények és Dante (a két Dante) alakjainak szerepébe bújást. A test mint a lélek lakhelye több helyütt alanya a lírai történeteknek: „tőlem belülről kiragyogsz te, / kicseréled velem a testedet” (*Beata Beatrix*),

[Szemle]

„nézne szemembe – arca az arcom –, / még mielőtt testem kicserélné” (*Vedlik az ördög*), „E kor nem vár Minos ítéletére, / rabolja ki tested előbb ruhádból” (*Átvilágítás*), „ismerős magát férfitestbe varrva” (*Két szó közt*). A test az én teljessége, ami a gyakran használt tükör-szimbolika rendjében Rosetti képein kapja visszfényét. A „falra akasztom portrém” (*Primavera és a Pokol*), vagy az Átvilágítás „freskó-restaurátor” költői képe sok hasonló mellett mind arra utal, hogy a lírai én már nem létezhet dantei természetességgel; mint egy festményt, egy illusztrációt, aprólékos műgonddal kell megalkotni múltból, formából, képzeletből, úgy, hogy lehetőleg merőleges legyen a jelenvalóra.

A szerelem ugyancsak a múlt attribútuma, a költői én egy mitológiai szerelmespár, Francesca és Paolo „szerepjátékában” éli át. Rózsássy a két szép szonettet (*Francesca szól, Paolo szól*) az ő „szájukba adja”, ahogy a *Könyv, te, kerítő* a „könyvbe szeretni kinek tiltott?” kérdésével explicite is a múltba utalja ezt az érzést. A posztmodern a múltat ironikusan szemléli, Umberto Eco egy olyan ember magatartásával példálózik, „aki nagyon művelt nőt szeret, és tudja, hogy nem mondhatja neki: kétségbeesetten szeretlek, mert tudja, hogy a nő tudja [...], hogy az ilyen frázisokat megírta már Liala. De azért mégis van megoldás. Azt tudniillik mondhatja: ahogy Liala mondaná, kétségbeesetten szeretlek”. Rózsássy magatartása korántsem ilyen, ő a múltat ironia nélkül helyezi vissza jogaiba, hogy segítségével a mai létezés konzisztenciáját javítsa föl. Nem azért mártózik meg a múlt *szórt emlékeit oldó vizében*, mert az *patinás*, hanem mert – nem lévén más út a líra rehabilitálására – elsajátította: Dante szereplőit, versvilágát, versformáit.

Beatrice a többszörös példakép, hiszen Dante Alighieri idealizálta művében a valós személyt, később a festő Dante *Beata* alakját róla mintázta képein, hogy végül mindkettőt mint múltbeli, szebbik énjét („követem azt, ki lehetnék, vagy voltam”) munkálja meg a ver-

sek beszélője. Egyszer Beatricénél külön („Tudd meg, engem nem adtak volna férjhez / egy tudom-is-én-milyen Bardihoz”), másszor gyarlóbb („ma sem ébredtem arra, / hogy én vagyok Beatrice”), de mindannyiszor kacérkodik e szereppel, hogy elérhessen a vágyott Paradicsomba, a költészet tartományába: „hogy minden Poklon túl, / a két-személyes földi Paradicsom / legrejtettebb titkaiba / kézen fogva, mint menyasszonyt / bevezess”.

Rózsássy verseinek feltűnő stílusjegye, hogy a lényegi mondanivaló mindig fogalmi nyelven hangzik el, a költői képek csak igen vékonyan szálazzák át sorait, s akkor is egyszerű, hétköznapi mozdulatsorok oldják a kinyilatkoztatásszerű dikciót. Ami a költői szándék, a mondanivaló egyértelműsége, tisztasága szempontjából erény: a körkörös struktúra, a motívumokat variálva újból és újból visszaáramoltató kompozíció; az a lírai újdonságigényt kielégítetlenül hagyja. Túlságosan is „együtt van” ez a kötet. Az olvasó úgy érzi, ahogy a vékony könyv belső körei felé jár szellemi vándorútján, hogy ugyanazt olvassa, mint korábban, hol jobban, hol kevésbé sikerült költeményekben. Rózsássy a szonettírás fiatal mesterei közé tartozik, de ez nem mondható el a könyvben felbukkanó valamennyi kötött formáról. A tercínakkal nem bánik olyan magabiztosan, gyakoriak a meszterkelt rímek, az olyan irányokba félrevívó sorok, melyek ritmikai-rímtechnikai kényszerpályának tűnnek. A képek egy-egy tételmondat után bontakoznak ki, de nem ívelnek át hajlékonyan a következő súlyos kijelentésig, ettől pedig gyakran darabossá válik a vers. A *Felejtő* az egyik emblematikus opus, azonban logikai felépítettsége, gondolati tagolása kissé zavarossá teszi, a néhány egyértelmű axiomatikus soron kívül olybá tetszik, hogy a többi elhanyagolható, mintha csak a forma kereteinek kitöltésére volna hivatott. Az *önmagamra* vonatkozó sorok már-már bántóan ismétlődnek az egyes versekben, anélkül, hogy igazából átfogalmaznák korábbi jelentésüket. Sokkal erősebbek a fellazított időmértékes versek, vagy a szabad versek (*Virum non*

novi, Lucifer szoknyában, Primavera és a Pokol, Vedlik az ördög, Éladó): a verslogika nem bicaklik meg, nem tarkítják fölösleges töltelék-sorok. A kötet gyenge pontja azonban éppen a felszárnyaláshoz szükséges utolsó nekirusgaskodás, az utolsó ciklus (*Új élet*). A sestínákat nem sikerül magabiztos formakezeléssel „megzabolázní”, az izgalmas játéknak teret engedő formai kritériumokat „élettel” megtölteni.

A kötet egységes: rezignált, kontemplatív hangvételét az időmértékek klasszikus zengése mellett a hagyományos toposzok variálódása teremti meg. A chiaroscurot idéző ellentétpárok néhány kivétellel mindegyik verset abroncsba fogják: különösen a fény-sötét, a mély-magas és a lélek-test kontrapuntjai. „Az est – rám terülő sötét madár – / őriz, mint fiókat, nagy szárnya lebben”, „voltam éjjeli expressz, suhanó szán”, „kinyitva mind az ablak, falsz magadba, / éj betérisz” csak néhány példa a versek indítására, melyekben az *éj* pozitív jelentéstartalmú: a költői én külvilágtól elzárkózó elmélkedésére hangol rá. A fény általában a zajos jelenvaló gyöttrő tolokodását szimbolizálja („ócska neonfény”), vagy az Átvilágításban erre utalnak a „bűnöd csontjaid közt átviláglik”, viszont „hited árnyékodba kúszna” sorok. Hasonlóképpen jelenik meg a mély és magas ellentétpárja, bár szemantikailag összetettebben, mert gyakran mindkettő az elérendő cél, hol

a mélybe szállás, hol a magasba emelkedés a távolodás iránya.

Rózsássy Barbara kötete a Stádium Kiadó új sorozatának második darabjaként (az első Rékasy Ildikó *Volt-e a Kert* című könyve volt) látott napvilágot. A Follinus Anna által szerkesztett Holdudvar Könyvek koncepciója, hogy a szerző szellemi „holdudvarát” is bemutatassa, választott művek idézeteit egybeépítve saját alkotásaival. Figyelemre méltó vállalkozás rövid, könnyen forgatható, de lenyűgöző kiállítású, képekkel illusztrált könyvekkel visszahódítani az olvasót a – nem ritkán „érthetlenséggel és érdektelenséggel” vádolt – kortárs irodalom számára. Rózsássy egyedi hangú versvilágából mutat be egy esszenciát, ars poeticáját fogalmazza meg, Dantét invitálva vezetőnek korunk poklában – akárcsak Vergiliust Dante egykoron –, hogy az olvasó is beavatódjon a poézis titokzatossá, pótolhatatlan intellektuális-emocionális birodalmába. A megértést a szerző esszéje és a sorozatszerkesztő rövid kommentárja, valamint egy jegyzetapparátus is segíti. Rózsássy minden pesszimizmusa ellenére hisz az olvasó feltámasztásában, és – különösen a szonettekben megmutatkozó – ironiától, cinizmustól mentes, kiváló formaérzéke, a lélek rezdüléseire fogékony ösztönös női érzékenysége, kiforrott költői hangja arra predesztinálja, hogy ne csak hiánya fájjon, de meg is találja a maga értő közönségét.

FALUSI MÁRTON

Remények és realitások

Romsics Ignác: *Az 1947-es párizsi békeszerződés*

Romsics Ignác a Hajnal István Kör 2006.

nyári konferenciáján elhangzott előadásában hangsúlyozottan mutatott rá arra a jelenségre, miszerint az utóbbi pár évtizedben a történetírói munkák száma látványosan gyarapodott, amely mögött jelen-

OSIRIS KIADÓ,
2006

tős részben a történelem iránti megnövekedett társadalmi érdeklődés húzó-

dik meg. Ez a jelenség a hazai közvélemény esetében is megfigyelhető, bár a nemzeti múltat illetően bizonyos szelektivitással. Felfokozott, sőt gyakran érzelmeikkel is erősen telített

[Szemle]

érdeklődés, melynek jellegzetes példáit mutatják Koltay Gábor dokumentumfilmjei, inkább a XX. század eseményei iránt érzékelhető, nem véletlenül. A század tragédiákkal és nagy fordulatokkal telített történései már önmagában is figyelemfelkeltők, amit felerősít az a tény, hogy hatásuk esetenként a jelenbe is átnyúlik: részint mert a mai társadalom számottevő része számára közvetlen, eleven élményként jelenik meg – gyakran családi emlékeken keresztül –, részint pedig számos kérdéskör jöllehet új kontextusba került, de napjainkban sem vesztett aktualitásából. Romsics Ignác pontosan ezt a sok irányú érdeklődést érzékelve készítette el könyvét az 1947-es békéről, azzal a nem titkolt céllal, hogy „az ideológiailag durván meghatározott és a múlt ismert és igaznak elfogadott tényeitől eltávolodó, manipulatív és propagandisztikus célzatú értelmezések hiteltelenítése... a történész fontos társadalmi feladata”.

A szerző könyvének elkészítésekor ketős értelemben sem teljesen járatlan úton indult el. Mindenekelőtt a párizsi béke már régóta a korszakkal foglalkozó történészek érdeklődésének homlokterében áll, mellyel kapcsolatban már számos kisebb-nagyobb részterületet feldolgozó tanulmány és önálló kötet látott napvilágot. Sőt, az az állítás is megkockáztatható, hogy a XX. századi magyar történelmen belül napjainkra a külpolitika-, ill. diplomáciatörténet az egyik legkutatottabb és legfeltárta területek közé tartozik. E tekintetben Romsics Ignácnak komoly szakmai múltja és jártassága van, s nem csak a tágabb témakört illetően: a II. világháború alatti amerikai béketerveket feltáró munkája éppen 15 éve jelent meg nyomtatásban. Ami pedig a módszertani előzményeket illeti, a kötet jelentős mértékben támaszkodhatott a szerzőnek néhány évvel korábbi, a trianoni békeszerződést bemutató munkájára.

A Trianonról szóló könyv említése anél is indokoltabb, mivel a két művet alapvetően hasonló strukturális felépítés jellemzi. A téma felvezetését a későbbi győztes nagyhatalmak előzetes, a háborús években

kiformálódó rendezési terveinek elemzése adja. Ezután következnek a téma gerincét alkotó részek: egyrészt a békeszerződést kidolgozó tárgyalások és egyeztetések elemzése, másrészt a magyar kormány békeelőkészítő tevékenységének, valamint a jelentősebb hazai politikai erők álláspontjának a bemutatása, harmadrészt pedig a szerződés véglegesített változatának ismertetése. A köteteket mindkét esetben a döntések utóéletét, hazai visszhangját tárgyaló fejezet zárja. A hasonlóság persze csak az alapelemek tekintetében igaz, a szerző a két munka felépítését a téma sajátosságaihoz is igazította. Ennek megfelelően, miután 1945 után az etnikai-kisebbségi kérdés a határok ügyétől függetlenül is kiemelt politikai jelentőséget kapott, az ehhez kapcsolódó konfliktusokat – mindenekelőtt a németek Magyarországról történő kitelepítése, valamint a magyarok csehszlovákiai üldözése – a párizsi békeszerződésnél külön fejezetben tárgyalja. Ez a világos és logikus elrendezés nemcsak könnyen kezelhetővé teszi a könyvet, hanem szakmailag is megszemenően indokolt. Egyedül a Szövetséges Ellenőrző Bizottság magyarországi működéséről, a megszállás gyakorlati oldaláról kap talán túlságosan szűkre szabott képet az olvasó.

Miután a kötet nemcsak a szorosan vett szakmai közegnek, hanem a téma iránt érdeklődő szélesebb olvasóközönségnek is készült, egész megjelenése ehhez igazodott. A szöveges részek értelmezését számos informatív, mégis jól áttekinthető tematikus térkép segíti. Bár a szerző igyekszik megfelelni a szakmaiság követelményének, mégis gördülékeny, oldott stílusban ír, kerülve a túlbonyolított mondatfüzéseket vagy a túlságosan elvont fogalomhasználatot. Egyetlen apró, inkább szerkesztői hibaként említhető meg, hogy „A békeszerződés elfogadása és véglegesítése” című fejezet nem a tartalomjegyzékben megjelölt 225. hanem a 226. oldalon kezdődik.

A munka jól hasznosítja és szintetizálja a történetírásnak a témára vonatkozó eddi-

gi eredményeit, sőt Romsics Ignác azokat saját kutatásaival is kiegészítette. Szintén a szakmaiság irányába tett lépésnek tekinthető, hogy szükségét látta – igaz nem túl nagy terjedelemben – jegyzetapparátus használatának is. A szerző igyekszik – az egyéniségéhez egyébként jól igazodó – visszafogott, tárgyilagos, az érveket pró és kontra figyelembe vevő módon közelíteni a témához, a kötet lapjairól kirajzolódó kép azonban így is érzékeltetni tudja azt a döbbenetes kálváriát, melyen az ország és a nemzet a második világháborút követő években keresztülment.

Bár a köznyelvben békeszerződésnév emlegetik az 1947-es békét, valójában olyan egyoldalú nagyhatalmi döntésről, döntéssorozatról beszélhetünk, amelybe – Trianonhoz hasonlóan – a legyőzötteknek vajmi kevés beleszólásuk volt. Romsics Ignác meggyőzően mutatja be azt a világos és egyértelmű nagyhatalmi szembenállást, amely a Magyarországhoz való viszony kapcsán a nagyhatalmak között 1945–47 között fennállt. A Szovjetunió végig és következetesen, szinte minden egyes kérdésben Budapestről szemben foglalt állást, legyen szó területi, jóvátételi kérdésekről vagy akár a határon kívüli magyar kisebbségek helyzetéről. Vele szemben a nyugati hatalmak – elsősorban az Egyesült Államok – rendre olyan elképzelésekkel, javaslatokkal álltak elő, melyek legalábbis enyhíteni próbáltak a súlyos feltételeken. Jellemző módon a magyar jóvátétel ügye 1944 őszétől egészen 1946 végéig vissza-visszatérő témája volt a nagyhatalmi tárgyalásoknak, a Külügyminiszterek Tanácsának 1945. őszi, londoni értekezletén pedig éppen a magyar–román határkérdésben alakult ki komolyabb vita a győztesek között. A politika forgandóságát mutatta, hogy még a Trianonban oroszlánrészt vállaló francia diplomácia is késznek mutatkozott saját, korábbi álláspontja felülvizsgálatára.

A magyarok iránt több ízben megnyilvánuló megértés és tolerancia persze több forrásból táplálkozott. Azok a külügyi szak-

értők, akik a háború éveiben Londonban és Washingtonban a későbbi békerendezéssel foglalkoztak, részben abból indultak ki, hogy egy tartós rendezéshez célszerű volna a magyar érdekeknek és szempontoknak legalább részbeni méltánylása. Ez vezetett el többek között Trianon revíziójának a gondolatához, valamint annak felismeréséhez, hogy a túlzott jóvátételi követelések csak káros, destabilizáló hatásúak lehetnek. Emellett a nyugati államoknak nem volt közvetlen érdekeltységük a térségben, tehát viszonylag könnyen hangoztathatták pártatlanságukat, ill. célszerűbbnek tűnt az igen hamar szovjet érdekszférába tartozónak tekintett Romániával szemben Magyarországot támogatni. Azt a Magyarországot, amely – főleg a Magyar Kommunista Párt kudarcával végződött 1945. novemberi parlamenti választások alapján – Washington számára inkább tűnt támogathatónak. Közismert, hogy ez az – elsősorban amerikai – segítség csak igen korlátozott eredményekhez vezetett: ide sorolható a magyar jóvátétel összegének némi csökkenése, az a tény, hogy nem sikerült Prágának a teljes magyar kisebbségtől megszabadulnia, illetve az eredetileg követelt öt faluval szemben a békeszerződésben végül hármat csatoltak át Csehszlovákiához. Ennek a Magyarországnak számára döntően negatív szituációnak a kialakulásában – a szerzővel egyetértve – döntően két tényező játszott szerepet. A háború befejeződése után térségünkben a katonai téren egyértelműen domináns Szovjetunió érdekei érvényesültek azzal az Egyesült Államokkal szemben, melynek sem komoly eszközrendszere, sem érdekeltége nem volt abban, hogy számottevően fékezhesse Moszkva túlsúlyát. Sztálin számára a Balkán kapujaként számításba vett Románia stratégiaiilag jóval fontosabb volt, amely ráadásul a maga sikeres, 1944. augusztus végi átállásával fontos szerepet vállalt abban, hogy a szovjet csapatok viszonylag könnyen hatalmuk alá tudták vonni a dunai térség nagy részét. Ezzel szemben Horthy októberi sikertelen kiugrása

[Szemle]

következtében a nyugati hatalmak nem tudtak olyan „érdemeket” felmutatni, melyekkel a magyarokkal szembeni méltányosabb elbánást célzó javaslataikat legitimálhatták volna. Az utóbbi megállapításból az is következik, hogy – mutat rá a szerző – Magyarország sorsa Párizsban nem volt eleve elrendelve, s a békeszerződés kialakításában több tényező együttes hatása játszott szerepet. Úgy tűnik azonban, hogy a már említett kiugrási kísérlet volt az utolsó lehetőség, amikor Magyarország még befo-

lyásolhatta volna a háború utáni rendezés sorsát. Igaz, csak korlátozott mértékben, hiszen a későbbi szovjetizáció ettől függetlenül elkerülhetetlennek bizonyult. Annak a kormánynak és diplomáciának viszont, amely végül a szerződés aláírására kényszerült 1947. február 10-én – minden hibája és tévedése dacára –, jobbára csak a döntések tudomásulvétele és a kudarc tanulságainak leszűrése maradt.

PÜSKI LEVENTE

Szalay Lajos műve

A Hitel novemberi számának szerzői

<i>Ablonczy László</i> (1945) Budapest	<i>Gyulai Líviusz</i> (1937) Budapest	<i>Serfőző Simon</i> (1942) Miskolc
<i>Ágh István</i> (1938) Budapest	<i>Hervay Gizella</i> (1934–1982)	<i>Sütő András</i> (1927–2006)
<i>Almásy Aladár</i> (1946) Budapest	<i>Keresztes Dóra</i> (1953) Budakeszi	<i>Szakolczay Lajos</i> (1941)
<i>Balogh László</i> (1930) Szentendre	<i>Kiss Benedek</i> (1943) Budapest	Budapest
<i>Buda Ferenc</i> (1936) Tiszakécske	<i>Kocsis Imre</i> (1940) Szentendre	<i>Szalay Lajos</i> (1909– 1995)
<i>Csoóri Sándor</i> (1930) Üröm	<i>Kovács Viktória</i> Budapest	<i>Szunyoghy András</i> (1946)
<i>Demeter Zsófia</i> Székesfehérvár	<i>König Róbert</i> (1951) Budapest	Budapest
<i>Falusi Márton</i> (1984) Budapest	<i>Luzsica István</i> (1975) Fót	<i>Tardi Sándor</i> (1938) Budapest
<i>Fenyvesi Félix Lajos</i> (1946)	<i>Orosz István</i> (1951) Budakeszi	<i>Taxner-Tóth Ernő</i> (1935)
Budapest	<i>Orosz János</i> (1932) Budapest	Budapest
<i>Gerzson Pál</i> (†2008)	<i>Papp Endre</i> (1967) Budapest	<i>Tornai József</i> (1927) Budapest
<i>Gy. Szabó András</i> (1953) Budapest	<i>Rózsás János</i> (1926) Nagykanizsa	<i>Tőkészki László</i> (1951) Budapest